

Čtvrtá kniha líčí útěk z Kolchidy. Ve třetí knize se objevuje postava Médeie, jejíž milostné vzplanutí k cizinci Iásonovi značně napomůže k úspěchu celé výpravy. Široký prostor věnovaný tématu lásky představoval v epické tradici něco zcela nového; projevil se zde pokusy o hlubší poznání ženské duše, s nimiž začal už Eurípidés. Tuto novinku si později osvojil Vergilius; nebýt předcházejících snah Apollóniových, stěží by v *Aeneidě* nalezly tolik prostoru Dídóniny úvahy nad vlastními city.

Viděli jsme jeden z nejvýznamnějších příkladů dokládajících důležitost alexandrijské literární produkce pro vývoj latinského písemnictví na všech jeho stupních. Pokud jde o Vergilia, je třeba připomenout také Theokrita, vzor a zdroj inspirace *Zpěvů pastýřských* (*Bucolica*). Nejednalo se však o prostý návrat k námětům, převzetí vzorů, a tedy o přizpůsobení se formám a obecně známým schématům (*topoi*), k nimž dospěla alexandrijská literatura. To, co úzce spojovalo alexandrijské básnictví s římskou literární tvorbou, přinejmenším od období, v němž žili a psali Accius (asi 170-90 př. n. l.) a jeho takřka současník Lucilius, bylo těsné prolínání studia 'staré' poezie z hlediska výkladu a lexika s vlastní básnickou činností. Básnická tvorba byla tedy chápána v jistém smyslu jako 'pokračování' vědeckého b á d á n í o p o e z i i. Tato příbuznost v podstatě činí z římské literatury 2. stol. př. n. l. skutečnou součást jediného celku, totiž helénisticko-římské literární vzdělanosti, součást, která se opírá o středisko světového významu působící v Alexandrii.

3. Theokritos

Přiblížit se k této kosmopolitní metropoli se vskutku stalo cílem každého nadaného umělce, toužícího po úspěchu. Zcela jasně to vyplývá i z životopisu Theokritova (narodil se pravděpodobně krátce před r. 300 př. n. l. a jeho činnost sahá nejméně po rok 260 př. n. l.). Po pokusu získat ochranu v Hierónovi ze Syrakús (báseň č. 16: *Charitky aneb Hierón*) v době největšího Hierónova vlivu, totiž po Pyrrhově neúspěchu na Sicílii, se Theokritos obrátil na Ptolemaia II. (báseň č. 17: *Enkómion na Ptolemaia*), u něhož údajně došel vyslyšení a po určitý čas se těšil jeho ochraně. Chvála Ptolemaia hojně využívá nadsázky. Panovník, řazený mezi "polobohy", je zde bezostyšně stavěn naroveň Alexandru Velikému (v. 16-21) ve výjevu, v němž se mluví o předběžné přípravě zlatého trůnu, který bude "v Diově domě" očekávat Ptolemaia. Trůn je umístěn mezi Alexandrem a Hérakleem. K obvyklým povinnostem dvořana patří také vzdát poctu vyšší inteligenci pánů, a proto Theokritos prohlašuje Ptolemaia za schopna "*přijít na myšlenku, která by nenapadla žádného jiného člověka*" (v. 15). Můžeme říci, že Theokritos se ani na okamžik nezamyslel nad tím, jak směšně mohlo působit, představil-li "Lágova vnuka" jako jakési spojení Aristotela a Alexandra Velikého v jediné osobě. Ulrich Wilcken, velký znalec ptolemaiovského Egypta, určil jako datum vzniku skladby rok 270 př. n. l. a její zrod kladl do souvislosti s velkolepými slavnostmi, které v tomto roce vyhlásil Ptolemaios II. Filadelfos a jež měly být poctou jemu samotnému. V té době byl již Theokri-

Theokritos:
oslava
panovnického
dvora
a 'realistická'
témata

Theokritos

tos v Alexandrii, kde se snažil proniknout mezi literáty tím, že se stavěl za Kallimachovy názory na poezii. V sedmé "idyle" (jak bývají jeho skladby obvykle označovány) se i on prohlašuje za žáka Filétova (v. 40), stejně jako to učinil i Kallimachos na počátku předmluvy k *Původům* (*Aitia*), a napodobuje "šťavnatý" jazyk Kallimachův; ten v epigramu č. 28 (Pfeiffer) vyjádřil svůj odpor vůči epice slovy jako ἐχθαίρω a μισέω (*echthairó*, "nenávidím", a *miseó*, "zavrhuji"). Theokritos říká (v. 45): "protiví se mi (ἀπέχθηταί μοι, *apechthetai moi*) stavitel, který chce budovat domy, vysoké jako hora."

Syrákosiá

S přímou znalostí ptolemaiovské metropole je svázána skladba č. 15: *Syrákúsanky aneb Slavící Adónida*, v níž se předmětem literární hry stává výjev z každodenního života. Je to rozhovor odhalující skličující úzkostné stavy mysli, který vedou dvě maloměstské ženy, jež si představují, že přicházejí ze Syrákús do Alexandrie obdivovat Adónidovu slavnost, uspořádanou v královském paláci královnou Arsinoé. Také děj čtrnácté idyly se odehrává ve skromném prostředí. Přivádí nás mezi hetéry a jejich – zpravidla nespokojené – cititele. Zoufalý mileneček v této idyle uvažuje o tom, že se nechá

Hérónovy mímiamby

odvést na vojnu, a tak svou situaci vyřeší. I Hérónovy mímiamby, které jsou rovněž psány ve formě dialogu a jsou určeny k přednesu, se zaměřují na více či méně ubohé prostředí malého a drobného měšťanstva v hlavním městě. Jak pro Theokrita, tak pro Héróna představovaly důležitý vzor mímy Sófronovy (5. stol. př. n. l.), tolik obdivované Platónem. Obzvláště námět, kterým se Theokritos zabývá ve druhé idyle (*Kouzelnice*) a jež použil Vergilius v osmé ekloge, kdy se žena snaží získat zpět svého milence prostřednictvím složitých čarodějných obřadů, se objevil již u Sófrona, a to v jeho *Kouzelnících*. Je snad zbytečné znovu připomínat, že Hérónás, Theokritos i jejich latinští napodobitelé mluví o těchto tématech 'ze života' strojeným jazykem a že jejich literární zpracování je pro širší okruh posluchačů 'z lidu' takřka nesrozumitelné. To však neznamená, že by ony skladby nepřispěly k poznání těch stránek života, kterými se odmítala zabývat poezie s náměty dvorskými či z bájesloví. Byly tím, čím je ve stejné době v Athénách komedie, ukazující soukromý život obyvatel města ve 4. a 3. stol. př. n. l. Pozornost si např. zaslouží, jaký význam Theokritos přikládá skutečnosti, že se prostí lidé zcela běžně vyznají v magických obřadech.

Lidové pověry a magické praktiky

Také v Athénách konce 4. stol. př. n. l. existoval jakýsi svět pro sebe, který z těchto praktik těžil a díky nim přežíval, jakási všehochuť lidového náboženství, pověr a ničemnosti, nahánějící hrůzu. Avšak jak vyplývá ze svědeckví řečníků, v obecném povědomí přesto přetrvával odpor k tomuto podsvětí. Např. Démostenés, aby snížil vážnost Aristogeitonovu, který ani nebyl opravdovým politikem, nýbrž spíše jen "žalobcem" či udavačem, vypovídá mj., že bratr tohoto člověka udržoval styky s otrokyní jisté čarodějky jménem Theóris, od níž se tomu dobrému muži podařilo získat jedy a vyzvědět kouzla (*Proti Aristogeitonovi*, 80, z r. 324 př. n. l.). Démostenés však vždy promlouval k posluchačům vychovávaným prostřednictvím divadla a politických rozprav na shromážděních.

Jazykové a literární experimenty

V chaosu velkých helénistických středisek jsou lidové vrstvy, obzvláště jde-li o vzdělání, ponechány svému osudu a vydány napospas různým projevům 'pokleslé' kultury (mj. se velmi rychle ujal např. více či méně pikantní konzumní román). Přitom se vznešení dvorští literáti baví tím, že svým vy-

umělkovaným jazykem vypravují o lidových pověrách (a v koutku duše možná uvažují o tom, že 'by na tom mohlo být něco pravdy'). Jedním z příkladů přepjaté strojenosti je způsob, jakým si Theokritos "pohrává" s jazykovým materiálem. Jeho syrakúský původ snad způsobil, že základní výrazové zabarvení jazyka je dórské; s ním se pak mísí prvky epického stylu. V idyle č. 22 s tradičním epickým námětem (*Dioskúrové*) však dórismy chybějí; jindy volí iónské nářečí (idyla č. 12) nebo dialekt aiolských básníků (idyla č. 28-30). V těchto případech přejímá i metrum, přičemž upouští od uspořádání do slok. Pokusem, který hraničí s výstředností a může, jak píše Pfeiffer, "vzbudit u čtenářů rozhořčení a opovržení", je *Sýrinx* (tj. Pánova flétna), složená jako tzv. technopaignion, tj. *carmen figuratum*, obrazová báseň, v níž má nestejná délka veršů za cíl vytvořit obrys předmětu, o kterém skladba mluví. Na tomto poli vynikl Sim(m)íás, jehož některé básně byly zařazeny nejen do *Antologie palatinské*, ale i do 'búkolického' korpusu, vzniklého v byzantském období (rukopisy, v nichž se sbírka dochovala, pocházejí ze 13. a 14. století). Kromě 30 skladeb připisovaných Theokritovi obsahuje tento korpus i čtyři básně, jejichž autorem je pravděpodobně Moschos (2. stol. př. n. l.) a dvě skladby přisuzované Biónovi (2./1. stol. př. n. l.).

Umění
pro umění

4. Věšební literatura. Lykofrón

Styk s židovskou kulturou, která byla pod silným vlivem proroků, nemohl zůstat bez odezvy. Významným dokladem pro toto tvrzení je Lykofronova *Alexandra*. Kolem této záhadné skladby v 1 474 jambických trimetrech, kterou *Súda* nazývá "temnou básní" (τὸ σκοτεινὸν ποίημα, *to skoteionon poiéma*), a rovněž kolem jejího autora se rozproudila mohutná debata, jejíž závěry krátce shrneme. Debata se týkala identity autora a časového období, v němž *Alexandra* vznikala.

Lykofronova
Alexandra

Lykofronovi, který se narodil v Chalkidě na Euboií a byl adoptivním synem dějepisce Lyka z Rhégia, připisuje příslušné heslo ve slovníku *Súda* na dvacet tragédií (*Aiolos, Andromeda, Héraklés, Prosebnice, Hippolytos, Oidípús* aj.) a "tak řečenou *Alexandru*". Slovník dále uvádí, že Lykofrón byl jedním ze sedmi tragických básníků tzv. Plejady. Na druhé straně Tzetzés v díle *O komedii* (p. 43 Koster) přisuzuje "Lykofronovi z Chalkidy", tedy znovu témuž Lykofronovi, zásluhy o vydání komiků, k němuž dal podnět Ptolemaios II. Filadelfos. Tato zmínka poskytuje dnes zároveň nejpresnější časový údaj o básníkově životě. Pochybnosti kritiků se objevily v souvislosti s podivnou předpovědí (v: 1446nn.) událostí, ztotožnitelných s vítězstvím Tita Quinctia Flaminina nad Makedonií (197-191 př. n. l.). Nedůvěru vzbudila i poznámka (v. 1229) o světovládné moci Říma (či spíše potomků Trójjanů). Byla vyslovena domněnka, že je zřejmá nutno rozlišovat mezi Lykofronem, spisovatelem tragédií a učencem zabývajícím se komedií, činným za vlády Filadelfovy, a jeho mladším jmenovcem, autorem *Alexandry*, jehož věštby vznikly zřejmě až *ex eventu*, tj. v návaznosti na události, kterých se týkaly. Zastánci názoru, že šlo o jediného Lykofrona a že *Alexandra* spadá do 3. stol. př. n. l., se domnívali, že je třeba za každou cenu obhájit znění ve

stávající podobě; jednalo by se tu zřejmě o psychologické a propagandistické účinky, jež mělo vítězství Římanů nad Pyrrhem na myšlení lidí v prostředí výrazně prořímsky zaměřeném, jakým právě bylo ptolemaiovské království. Obzvláště výmluvné je Momiglianovo úsilí poněkud “zředit” význam verše 1229 (γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαν, *gés kai thalassés sképtrá kai monarchéian*, “nadvládu na moři i na zemi a samovládu”) výkladem, že je pouhou narážkou na ‘oblíbu’, jaké se Řím těšil.

**Věštby
post eventum**

Výstavba celé skladby je velmi jednoduchá: hlasatel podává panovníkovi zprávy o věštbách vyřčených Kassandrou (Alexandrou). Slabý rámec otvírá i uzavírá předlouhý Kassandřin proslov ve formě přímé řeči, který je složen ze sledu vidění, týkajících se osudu Trójanů a jejich potomků. Poté, co jasnovidná Priamova dcera dospěje k předpovědi vítězných tažení Alexandra Velikého, pokračuje oznámením, podle něhož prý, “až přejde šest generací”, jeden z trójských potomků porazí “vlka z Galader” (jde asi o odkaz na makedonského krále). Později se s ním ale dohodne, rozdělí se o kořist a dosáhne povýšení a poct (v. 1446-1450). Souvislost s Titem Quinctiem Flamininem potvrzují shody s Plútarchovým *Životem Tita Quinctia Flaminina* (16-17). Když bylo odmítnuto bezvýchodné řešení, které navrhl Wilamowitz (ochotný dokonce připustit, že zde stojíme vskutku tváří v tvář věštbě), ukázalo se, že nejschůdnějším výkladem tu bude přijmout odkazy vztahující se k Římu jako pozdější přípisky. Tento závěr je však obecně přijímán s nedůvěrou. Konradu Zieglerovi, který shromáždil nejvíce důkazů na podporu tvrzení, že autorem *Alexandry* je jiný, mladší Lykofrón, snad vnuk Filadelfova spolupracovníka, se podařilo prokázat těsnou výrazovou příbuznost mezi oběma úryvky, v nichž se hovoří o Římu, a zároveň jejich zjevnou slohovou odlišnost od ostatního textu.

**Postupné
navrstvování**

‘Věštecké’ dílo nebo alespoň dílo, které je jako takové vnímáno, je přirozeně vystaveno postupnému navrstvování. Dokazuje to zcela přesvědčivě srovnání se třetí, nejstarší z knih Sibylliných, na něž se odvolává i Ziegler. Jde o slavný hebrejsko-řecký text z 2. stol. př. n. l., ve kterém se znovu objevuje otázka vztahů k Římu. Zde můžeme zjistit řadu výroků Římu příznivých (III, 175-178), po nichž vzápětí následují výroky nepřátelsky zaměřené vůči Římanům (v. 184-190), jimž se vytýká, že dali podnět k soustavnému provozování dětské prostituce. Je vcelku pochopitelné, že do básně *Alexandra* Lykofrona z Chalkidy byly v určité době vloženy verše, v nichž je pochvalně zmiňován Titus Quinctius Flamininus: vždyť, jak vypráví Plútarchos (*Život Tita Quinctia Flaminina*, 16), bylo to právě město Chalkis na ostrově Euboi, které více než kdo jiný oslavovalo vítěze od Kynoskefal, zveličovalo jeho činy a chválilo jeho štědrost vůči Řekům. Máme tedy důvod se domnívat, že ona prořímsky zaměřená věštba, připojená dodatečně až po událostech, kterých se týkala, má původ právě v prostředí Chalkidy, kde byla skladbě nejvýznamnějšího domácího básníka pravděpodobně věnována obzvláštní péče a kde byla báseň rovněž podle potřeby ‘upravována’.

**Ezechielovy
hebrejské
tragédie:
Exagogé**

Z prostředí řecky mluvících Židů pochází tragédie jakéhosi Ezechiela (*Exagogé*, tj. *Vyvedení*) z 2. stol. př. n. l., soustředěná k osobě Mojžíšově. 270 trimetrů, které uvádí Eusebios ve své *Evangelijní přípravě* (IX, 27-29), získal z díla Alexandra Polyhistora *O Židech*. Na základě těchto veršů si mů-

žeme vytvořit představu o novinkách, které byly tehdy zavedeny. K nejdůležitějším patřilo zásadní odmítnutí aristotelovských "jednot"; příběh se odehrával v dlouhém časovém rozpětí a samozřejmě i na různých místech. Drama bylo zřejmě rozděleno na jednotlivá jednání, mezi nimiž uběhla vždy značně dlouhá doba; v podstatě se jednalo o sled samostatných "obrazů". Pravděpodobně byl přítomen rovněž sbor (v Eusebioviých citátech však o něm není žádná zmínka), který vyplňoval přestávky mezi jednotlivými obrazy. Jazykem je prostá a jasná *koiné*, tedy takřka pravý opak nejasnosti a zmatenosti "hlodávců" z Múseia (jak je nevrážlivě nazývá Tímón, viz výše). Můžeme se domnívat, že podobně jako tato byly i ostatní řecky psané židovské tragédie určeny k předvádění, obdobně jako středověké hry s biblickými náměty. Ezechiel napsal i další "židovské tragédie", jak tyto hry označují Eusebios a Kléméns Alexandrijský (*Strómateis*, I, 23). Hry byly přirozeně skládány pro početné a činorodé židovské společenství v Alexandrii (kde dvě z pěti čtvrtí byly považovány za židovské), zdaleka však není ani vyloučeno, že Ezechiel chtěl oslovit i 'nezasvěcenou' veřejnost nežidovskou. Helénistická tragédie, jež svůj vzor spatřovala v Eurípidovi, se znovu stala životným literárním druhem díky usilovné snaze udržet v paměti lidí vzpomínky na 'národní' dějiny.

Totéž lze říci i o dochovaném zlomku druhé tragédie. Není jisté, kdy vznikla. Jejím námětem je známý příběh Gýga a Kandaula (P. Oxy. 2382), který vypravuje Hérodotos na počátku první knihy. Archaické prvky v jazyce tohoto zlomku, uveřejněného v r. 1950, přivedly některé badatele na myšlenku, že mají před sebou zdroj, z něhož Hérodotos čerpal. Hérodotos by mohl být nanejvýš pramenem pro tuto anonymní tragédii. Avšak i z mála, které se dochovalo, můžeme vyčíst některé drobnosti, které Hérodotovo vyprávění neobsahuje.

**Tragický
příběh Gýgův**

5. Parodická literatura

Podle podrobného Polemónova svědectví, které uvádí Athénaios, byl snad průkopníkem parodie Hippónax (*Hodující sofisté*, XV, 698b). Jako příklad uvádí Polemón úryvek z jisté parodie Homéra (Hippónax, frg. 126 Degani): jedná se zjevně o parodii začátku *Íliady*. Ve zlomcích dochovanou epickou parodií je komická báseň *Margítés*, podávající komicky pokřivený obraz jakéhosi stejnojmenného "hrdiny". Za jejího autora byl nedávno zřejmě právem označen filozof a básník Xenofanés z Kolofónu (6. stol. př. n. l.). Epika se skutečně stala – a to vzhledem k vážnosti, jíž se těšila – jedním z typických terčů parodie. Podle Polemóna začal pořádat soutěže (agóny) parodického básnictví Hégémón z Thasu, básník 5. stol. př. n. l. Jednalo se o 'menší' agóny, při nichž se udělovaly skromné ceny, jak vyplývá ze zlomku Hégémónova díla citovaného Athénaiem.

V dlouhých dějinách parodie má své místo i tzv. parodie gastronomická, která užívá slavnostního verše, homérského hexametru, ač zpracovává náměty zcela nevzletné. Na počátku helénistické doby např. Archestratos z Gely začíná svou gastronomickou báseň veršem (čteme jej u Athénaiia,

**Počátky
parodie**

**Margítés
a Xenofanés**

**Archestratos
z Gely**